

Воробець І. І.,
аспірант кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування Тернопільського національного економічного факультету

РИЗИК ЯК ОБ'ЄКТИВНА ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто питання суті банківських ризиків, основних складових концепції ризик-менеджменту та загальної структури ризик-менеджменту в банках.

Ключові слова: ризик, банківські ризики, ризик-менеджмент.

В статье рассмотрены вопросы сущности банковских рисков, основных составляющих концепции риск-менеджмента и общей структуры риск-менеджмента в банках.

Ключевые слова: риск, банковские риски, риск-менеджмент.

The article presents the essence of banking risks, the main components of the concept of risk management and general risk management in banks.

Key words: risk, bank risk, risk management.

Постановка проблеми. Вступ України на шлях ринкових перетворень визначив її розвиток у руслі загальносвітових тенденцій. Перехід до принципово нових економічних відносин закономірно привів до необхідності постановки і вирішення нових для українських комерційних банків завдань, пов'язаних із значним збільшенням концентрації ризиків у їх діяльності. Серед всієї сукупності банківських ризиків центральне місце займає кредитний ризик, який виникає в процесі реалізації кредитних відносин і при несприятливому результаті приводить банк до серйозних фінансових втрат.

Оскільки комерційні банки і вся банківська система в цілому покликана уособлювати надійність і безпеку, очевидна необхідність розробки і впровадження прийнятних і перевірених методів формалізації й оцінки ризиків, виявлення значущих критеріїв, а також розробка і впровадження чітко налагодженої системи прийняття рішень, що ґрунтується на отриманих даних і приводить до ефективного результату (прибуткової діяльності та позитивного іміджу банківської установи).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тому дослідження проблем подальшого вдосконалення функціонування банківської системи, зокрема процесу управління ризиками кредитних операцій комерційного банку, привертає увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців і практиків. Теоретичні, методологічні та методичні аспекти ризик-менеджменту кредитної діяльності відображені в роботах таких провідних вітчизняних вчених з банківської справи, теорії кредиту, банківського менеджменту, аналізу кредитного ризику, теорії економічного ризику, як: В. І. Грушко, О. М. Дзюблюк, О. В. Васюренко, А. М. Мороз, А. А. Пересада, Л. О. Примостка, Т. О. Раєвська, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна, Н. П. Шульга та ін. У числі російських дослідників варто зазначити роботи: І. Т. Балабанова, С. Н. Кабушкіна, Г. Г. Коробової, О. І. Лаврушина, О. А. Лобанова, Ю. С. Маслеченкова, Г. С. Панової, В. М. Усоскіна, В. Т. Севрук, Н. Е. Соколінської, О. В. Чугунова, О. Ширінської. Серед відомих західних фахівців, які займаються проблемами банківського ризик-менеджменту, необхідно відзначити таких як: Т. Бартон, Т. Дж. Долан, Дж. К. Хорн, Б. Едвард, Г. Марковіц, Е. Морсман, П. Роуз, Дж. Сінкі, П. Уокер, У. Шенкир та багатьох інших.

В останні роки, у зв'язку з широким застосуванням інформаційних технологій, швидко зросло й продовжує зростати число робіт, у яких задачі оцінки та управління кредитними ризиками вирішують за допомогою методів математичного моделювання. Щодо цього, то в українській науковій літературі відомі дослідження вчених: В. В. Вітлінського, Г. І. Великоіваненко, О. В. Пернарівського, Я. С. Наконечного, В. К. Галіцина, А. О. Старостіної, В. А. Кравченко та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є наукове обґрунтування та поглиблення методичних підходів і рекомендацій щодо управління банківським ризиком з урахуванням міжнародного досвіду та формування комплексного підходу до ризик-менеджменту кредитного портфеля банку.

Мета дослідження визначила необхідність вирішення таких завдань: дати визначення суті ризику; поглибити дослідження сутності понять «банківський ризик»; уточнити основні складові загальної концепції та структуру ризик-менеджменту кредитної діяльності банку.

Виклад основного матеріалу. Ризиком у бізнесі та банківській діяльності зокрема є дії суб'єкта господарювання за непрозорих, невизначених обставин. Уникнути економічного ризику неможливо, адже

він залежить від об'єктивних, притаманних економіці конфліктних ситуацій, відсутності необхідного інформаційного забезпечення, що спричиняє недостатню обґрунтованість прогнозних рішень керівництва банку у виборі клієнтів, із метою надання кредитів, придбання й реалізації цінних паперів, маркетингових послуг, рівня інфляції, вибору ринку капіталів, недооцінки можливостей конкурентів тощо. Ризик є вартісним виразом імовірної події, яка може призвести до збитків, тобто до відхилення фактичних показників від передбачуваних. Отримання прогнозованого прибутку можливе лише тоді, коли ризик врахований на етапі прийняття рішень щодо виконання певної програми та заздалегідь передбачені заходи для запобігання ризику.

На рівні теорії проблема ризику почала розроблятися у рамках класичних ідей Мілля і Сеніора. Вони визначали в структурі прибутку підприємця відсоток ризику як частку на вкладений капітал, заробітну плату капіталіста і плату за ризик як відшкодування можливих збитків, що пов'язані з підприємницькою діяльністю.

Подальшого розвитку теорія ризиків набула у неокласиків. Альфред Маршалл розклав прибуток, подібно до класиків, на заробітну плату управлінцям, відсоток на капітал і плату за ризик. У його розумінні ризик – підприємницька заслуга, він не розглядається лише як імовірність втрат.

На відміну від неокласиків, Джон Мейнард Кейнс стверджував, що ризиком є частина вартості, пов'язана з можливими витратами, викликаними непередбаченими змінами ринкових цін, надмірною спрацьованістю обладнання або ризиком унаслідок катастроф. Особливістю теорії Кейнса є те, що він виділяє саме фінансові ризики.

Принципово нове трактування ризику запропонував американський економіст Френк Найт. На його думку, ризик – не просто матеріальні збитки, а наслідок невизначеності прибутку. Концепція Френка Найта стала першим кроком до розроблення сучасної теорії фінансового ризику, головна мета якої оптимізація функції ризику.

Сучасна теорія ризику була запропонована відомими західними економістами Г. Маркевичем і В. Шарпе. Ідея Г. Маркевича полягає у тому, що учасники фінансового ринку мають дві мети: по-перше, підвищення рівня очікуваного доходу; по-друге, зниження рівня ризику ступенем невизначеності доходу. Розв'язання цих двох завдань можливе лише за умови створення ефективного інвестиційного портфеля для цього фондового ринку в єдиному варіанті. Саме Г. Маркевич запропонував вважати показником рівня ризику відхилення очікуваного значення випадкової змінної (прибутку) від її середнього значення – варіацію і стандартне відхилення.

Далі розробляв теорію Г. Маркевича В. Шарпе. У середині 60-х років минулого століття він оприлюднив свою модель цін ринку капіталів (САРМ). Принциповим внеском Шарпе у теорію ризиків був розподіл загального ризику на дві умовні частини: систематичний ризик як наслідок загальноекономічних зрушень і специфічний – як результат господарської діяльності окремого підприємства.

Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених з питань ризиків у банківській діяльності знайшли відображення у працях І. А. Бланка, В. В. Вітлінського, О. В. Дзюблюка, О. Д. Заруби, А. М. Мороза, О. В. Пернарівського, Л. О. Примостки, М. І. Савлука та інших. Однак питання управління банківськими ризиками потребують подальших наукових досліджень. Зокрема, вивчення та практичне застосування теорії економічного, у тому числі кредитного, ризику, розроблення конкретних методів управління ризиками сприятимуть поліпшенню ефективності функціонування та надійності вітчизняних банків.

За останні два-три роки з'явилася низка робіт вітчизняних і зарубіжних економістів із теорії ризику. Найґрунтовніший доробок тут мають О. Альгін, І. Балабанов, І. Бланк, Б. Гардінер, П. Грабовий, А. Мазаракі, М. Рогов, В. Успенко. Практичні аспекти теорії ризику розглянуто у працях В. Альничева, М. Білухи, Г. Клейнера, Г. Шарової, О. Ширінської, О. Ястремського та ін. Проте однозначного визначення змісту економічного ризику немає, що призводить до різноманітних рекомендацій стосовно управління ризиками, попередження їх виникнення. Ризик як економічна категорія – це подія, що може відбутися або ні. У разі настання такої події можливі три економічних результати: негативний (програш, збиток), нульовий і позитивний (виграш, вигода, прибуток).

Ризик потрібно розуміти як комплексне поняття, як невизначеність, що несе потенційну можливість як втрат, так і отримання прибутку.

Структурний комплекс механізмів (інструментів) сучасної теорії економічного ризику доцільно подати за такою концептуальною схемою: основні засади якісного аналізу ризику; кількісний аналіз ризику; система показників кількісної оцінки ступеня ризику; моделювання ризику; основні (інваріантні щодо широкого спектра економічних проблем) способи оптимізації управління ризиком та його попередження.

Багато фінансових операцій (венчурне інвестування, купівля акцій, селінгові операції, кредитні операції й ін.) пов'язані з досить істотним ризиком. Вони вимагають оцінки ступеня ризику і визначення його величини.

Ступінь ризику – це імовірність настання випадкових втрат, а також розмір можливого збитку від нього.

Ризик підприємця кількісно характеризується суб'єктивною оцінкою ймовірної, тобто очікуваної, величини максимального вкладення капіталу. При цьому чим більший діапазон між максимальним і мінімальним доходом (збитком) при рівній імовірності їхнього одержання, тим вищий ступінь ризику.

Прийняття ризиків – основа банківської справи, адже банки є найбільш ризиковими економічними суб'єктами, позаяк окрім власних ризиків, пов'язаних із їхньою діяльністю, уособлюють ризики своїх клієнтів, виконуючи координуючу функцію. Банки мають успіх тоді, коли прийняті ними ризики розумні, контрольовані та знаходяться в межах їхніх фінансових можливостей і компетенції.

Банки прагнуть отримати найбільший прибуток. Але це прагнення обмежується можливістю зазнати збитків. Ризик банківської діяльності означає імовірність того, що фактичний прибуток банку виявиться менший ніж запланований. Чим вищий очікуваний прибуток, тим вищий ризик. Зв'язок між прибутковістю операцій банку і його ризиком у дуже спрощеному варіанті може бути виражений прямолінійною залежністю.

Рівень ризику збільшується, якщо:

- проблеми виникають раптово і всупереч очікуванням;
- поставлено нові задачі, що не відповідають минулому досвіду банку;
- керівництво не в змозі прийняти необхідні і термінові заходи, що може призвести до фінансового збитку (погіршенню можливостей одержання необхідного додаткового прибутку);
- наявний порядок діяльності банку чи недосконалість законодавства заважає прийняттю деяких оптимальних для конкретної ситуації заходів.

Існують загальні причини виникнення банківських ризиків і тенденції зміни їхнього рівня. Разом з тим, аналізуючи ризики українських банків на сучасному етапі, важливо враховувати:

- кризовий стан економіки перехідного періоду, що виражається не тільки падінням виробництва, фінансовою нестійкістю багатьох організацій, але і знищенням низки господарських зв'язків;
- нестійкість політичного положення;
- відсутність чи недосконалість деяких основних законодавчих актів, невідповідність між правовою базою і реально наявною ситуацією;
- інфляцію та ін.

В усіх випадках ризик повинен бути визначений і оцінений. Аналіз і оцінка ризику значною мірою засновані на систематичному статистичному методі визначення імовірності того, що якась подія в майбутньому відбудеться. Звичайно ця імовірність виражається у відсотках. Відповідна робота може вестися, якщо вироблені критерії ризику. Однак вихідним пунктом роботи є попередній статистичний аналіз конкретної ситуації.

Ризиком можна керувати, тобто використовувати заходи, що дозволяють деякою мірою прогнозувати настання ризикової події і вживати заходів до зниження ступеня ризику.

Ефективність організації управління ризиками багато в чому залежить від класифікації.

Під класифікацією ризику варто розуміти розподіл ризику на конкретні групи по визначених ознаках для досягнення поставлених цілей, зокрема: поглибити теоретичну сутність, мати практичне значення та слугувати відправним моментом у ідентифікації або ототожненні ризиків.

Науково-обґрунтована класифікація ризику дозволяє чітко визначити місце кожного ризику в їхній загальній системі. Вона створює можливості для ефективного застосування відповідних методів, прийомів управління ризиком.

З огляду на зазначене, пропонується така, більш повна класифікація банківських ризиків. Представлена класифікація має потребу в деяких поясненнях і конкретизації.

Внутрішні ризики – виникають у результаті діяльності самих банків і залежать від проведених операцій. Відповідно до цього ризики поділяються:

- пов'язані з активами (кредитні, валютні, ринкові, розрахункові, лізингові, факторингові, касові, ризик по кореспондентському рахунку, по фінансуванню й інвестуванню й ін.);
- пов'язані з пасивами банку (ризики по вкладних і інших депозитних операціях, по притягнутих міжбанківських кредитах);
- пов'язані з якістю управління банком своїми активами і пасивами (процентний ризик, ризик незбалансованої ліквідності, неплатоспроможності, ризики структури капіталу, недостатності капіталу банку);
- пов'язані з ризиком реалізації фінансових послуг (операційні, технологічні ризики, ризики інновацій, стратегічні ризики, бухгалтерські, адміністративні, ризики зловживань, безпеки).

До технологічного зараховуються ризики збою технології операцій (ризики збою комп'ютерної системи, втрати документів через відсутність сховища і залізних шаф, збою в системі 8\ЎРТ, помилки в концепції системи, непорівнянні інвестиції, вартість загубленого чи зіпсованого комп'ютерного устаткування, втрата системи електронного аудиту чи логічного контролю, вразливість системи, комп'ютерне шахрайство, знищення чи зникнення комп'ютерних даних).

Ризики безпеки складаються з ризиків загальної безпеки банку, внутрішньої і пожежної безпеки.

Ризики інновацій складаються з проектних ризиків (ризик унікальних проектів, внутрібанківський ризик, ринковий чи портфельний ризик), селективного ризику (ризик неправильного вибору інновацій), тимчасового ризику (неправильне визначення часу для інновації), ризиків відсутності необхідних засобів, ризику зміни законодавства у бік скасування нового для банку виду діяльності.

Таблиця 1
Класифікація ризиків за критеріями

КРИТЕРІЇ	РИЗИКИ
	Внутрішні <ul style="list-style-type: none"> ■ кредитні ■ процентні ■ валютні ■ ринкові ■ фінансових послуг ■ інші
сфера дії ризиків	Зовнішні (міжнародні, державні, республіканські, регіональні)
	<ul style="list-style-type: none"> ■ страхові ■ стихійних лих ■ правові (законодавчі) ■ конкурентні ■ політичні ■ соціальні ■ економічні ■ фінансові ■ ризики перекладу ■ організаційні ■ галузеві ■ інші
Структура клієнтів банку	Кредитоспроможність клієнта <ul style="list-style-type: none"> ■ дрібного ■ середнього ■ великого
Масштаби ризиків	Загальні <ul style="list-style-type: none"> ■ клієнта ■ банку
Ступінь (рівень ризику)	Частки (від окремих операцій) <ul style="list-style-type: none"> ■ повні ■ помірні

	<ul style="list-style-type: none"> ■ низькі
Розподіл ризиків у часі	<ul style="list-style-type: none"> ■ минулі (ретроспективні) ■ поточні ■ майбутні (перспективні)
Характер обліку операцій	<ul style="list-style-type: none"> ■ балансові ■ забалансові
Можливість регулювання	<ul style="list-style-type: none"> ■ відкриті ■ закриті

Стратегічні – це ризики неотримання запланованого прибутку в результаті перевищення припустимого ризику, ризик неправильного вибору і невірної оцінки розміру та ступеня ризику, ризик неправильного рішення банку (приміром, ризик кількаразової пролонгації однієї і тієї ж позички), ризики неправильного визначення термінів операцій, відсутності контролю за втратами банку, неправильного фінансування втрат, неправильного вибору способів регулювання ризиків (наприклад, одержання гарантії юридичної особи замість оформлення договору застави) та ін. Усі вони з визначених позицій характеризують якість управління банком.

Бухгалтерські ризики містять у собі: ризики втрати грошей через неправильні чи несвоєчасні нарахування, збитку репутації банку в очах третіх осіб, а також ризики шахрайства через велику кількість неконтрольованих проводок, легкого доступу до ведення бухгалтерії та її спрощеної схеми.

Адміністративні ризики звичайно пов'язані з втратою платіжних і інших документів. Адміністративні ризики тісно пов'язані з ризиками банківських зловживань, що пов'язані з валютною спекуляцією, спекуляцією цінними паперами, регулюванням обсягів кредитів і процентних ставок з метою «тиску» на клієнта, можливістю впливу на фінансовий стан свого клієнта, порушенням кредитних і договірних відносин з боку банку навмисно, участю в змові, неправильною експертизою проектів і консультування з наміром крадіжки, розтрати, обману.

Так звані «конкурентні ризики» для банків пов'язані з можливістю злиття банків і небанківських установ, появою нових видів банківських операцій і угод, зниженням вартості послуг інших банків, підвищенням вимог до якості банківських послуг, легкістю виникнення нових банківських установ, складністю процедури банкрутства банків.

Зовнішній (макроекономічний) ризик пов'язаний з порушенням основних пропорцій в економіці країни і дією несприятливих фінансових чинників.

До ризиків перерахунку можна зарахувати:

- відсутність валюти;
- ризик ліквідності зовнішньої торгівлі й інвестицій, платіжного балансу;
- відмовлення від виконання зобов'язань;
- невиконання зобов'язань у майбутньому;
- перегляд договору;
- перегляд плану;
- зміна вартості інвалютних активів і пасивів у національній грошовій одиниці.

Ризики структури клієнтів пов'язані з маркетингом банківських послуг і контактами з громадськістю. Розмаїтість вимог дрібного, середнього і великого клієнта з неминучістю визначає і ступінь самого ризику. Так, дрібний позичальник більше залежить від випадків ринкової економіки. Водночас значні кредити, видані одному великому клієнту чи групі пов'язаних між собою клієнтів, часто є причиною банківських банкрутств.

Приведена класифікація й елементи, покладені в основу економічної класифікації, мають на меті не стільки перерахування усіх видів банківських ризиків, скільки демонстрацію наявності визначеної системи, що дозволяє банкам не упустити окремі різновиди при визначенні сукупного розміру ризику в комерційній і виробничій сфері.

У сучасних кризових умовах ведення банківського бізнесу посилюється увага до проблеми удосконалення організаційно-інформаційного забезпечення системи ризик-менеджменту в банківських установах.

Аналіз теоретичних джерел інформації з питання сутності ризик-менеджменту свідчить про відсутність єдиного погляду науковців, що дозволяє систематизувати підходи до визначення цього поняття в 3 групи.

Теоретики розуміють ризик-менеджмент як науковий напрям; практики – як напрям діяльності організації, зокрема банку та як структурний підрозділ управління в банку.

Як науковий напрям, ризик-менеджмент являє собою синтетичну наукову дисципліну, яка вивчає вплив випадкових подій, що наносять фізичні та матеріальні збитки різним сферам діяльності людини. З цього погляду, на думку Н. В. Хохлова, більш точним є формулювання визначення управління ризиками як методології, що володіє власним набором термінів, класифікацією, єдиним підходом до аналізу різних ризиків. У широкому розумінні управління ризиком (ризик-менеджмент) – це мистецтво та наука щодо забезпечення умов успішного функціонування будь-якої виробничо-господарської або фінансової одиниці в умовах ризику.

Відповідно до цих підходів можна дійти висновків про ототожнення ризик-менеджменту з управлінням ризиком, що, на нашу думку, є не досить точним.

Для зручності в англійській мові замість довгого визначення «управління з урахуванням ризику» використовують «ризик-менеджмент» (risk management), що у перекладі трансформувалося в управління ризиками. Це не є принциповою помилкою, проте необхідно враховувати, що це не безпосередньо управління ризиками (управління некерованими подіями чи обставинами), а управління організацією (в нашому випадку – банком) з урахуванням ризику [2, с. 82].

Підтвердженням такого підходу є те, що теорія і практика ризик-менеджменту являє собою частину більш широкої за сутністю фінансової сфери, що має більш тривалий історичний розвиток – управління ризиком, яка в загальному контексті називається теорією прийняття рішень і є комплексною прикладною дисципліною, що поєднує в собі статистику, дослідження операцій, економіку та психологію [4, с. 56].

Для аналізу сутності ризик-менеджменту як напрямку діяльності організації необхідно зазначити, що в теорії та практиці не існує єдиного погляду до визначення поняття «ризик-менеджмент». Підходи вчених щодо цієї проблематики можна систематизувати в чотири окремі напрями:

- визначення ризик-менеджменту науковцями з акцентом на кінцевому етапі управління ризиками, на методах впливу на ризик;
- розуміння ризик-менеджменту з позиції фінансових аспектів управління ризиками та розміру витрат;
- формулювання сутності ризик-менеджменту з позиції основних етапів управління ризиком;
- системний погляд на розуміння сутності ризик-менеджменту. Відповідно до першого погляду під ризик-менеджментом розуміють розробку та реалізацію економічно обґрунтованих для цієї організації рекомендацій та заходів, спрямованих на зменшення початкового рівня ризику до прийнятного рівня. Сінкі Дж. характеризує ризик-менеджмент як систему фінансових технологій та інструментів, що використовуються для передбачення негативних наслідків реалізації фінансових ризиків з метою максимізації ринкової вартості банку.

Інші автори більшою мірою акцентують увагу на фінансових аспектах управління ризиками та на розмірі витрат. Так, наприклад, А. П. Градов, Б. І. Кузина й С. М. Ілляшенко під ризик-менеджментом розуміють сукупність дій щодо зниження витрат, пов'язаних із ризиками; В. В. Вітлінський. – діяльність, що дозволяє з найменшими витратами передбачити фінансові ресурси, необхідні та достатні для зменшення ймовірності появи несприятливих результатів та локалізації негативних наслідків рішень, що приймаються; З. Боді, Р. Мертон – процес пошуку компромісу, який спрямований на досягнення балансу між вигодами від зменшення ризику та необхідними для цього витратами, а також прийняття рішення щодо того, які дії для цього необхідно здійснити, а від яких варто відмовитися; Т. Кох – управління ймовірністю настання несприятливих подій і сукупністю дій, спрямованих на мінімізацію збитків, викликаних ризиками [6, с. 39].

Результати аналізу наукових джерел з питання управління ризиками свідчать про те, що більшість вчених, визначаючи сутність ризик-менеджменту як напрям діяльності організації (банку зокрема), акцентують увагу на основних етапах управління ризиками. Так, І. А. Бланк під управлінням фінансовими ризиками підприємства розуміє процес передбачення та нейтралізації їх негативних фінансових наслідків, пов'язаний з їх ідентифікацією, оцінкою, профілактикою та страхуванням; М. В. Грачева, С. Я. Бабаскін, І. М. Волков під ризик-менеджментом розуміють мистецтво та формальні методи визначення, аналізу, оцінки, попередження виникнення, прийняття заходів щодо зниження рівня ризику протягом здійснення ризикової операції і розподіл ймовірних збитків від ризику між її учасниками; А. К. Порох – процес визначення, оцінки, контролю ефекту внутрішніх та зовнішніх чинників, що можуть негативно впливати на вартість компанії; Н. Є. Балашова – складний багаторівневий процес ідентифікації, оцінки, управління, моніторингу та контролю за ризиками, що охоплює весь внутрішньо-організаційний процес прийняття рішень, їх виконання та контролю за виконанням [4, с. 113].

На нашу думку, у широкому значенні визначеннями ризик-менеджменту є ті, що відображають системний погляд на проблему управління ризиками, адже вони включають стратегічні завдання цього напрямку діяльності та розкривають зв'язок антиризикової діяльності з загальною стратегією організації, наприклад? банку. Зокрема, Л. Н. Тепман вважає, що ризик-менеджмент являє собою систему оцінки ризику, управління ризиком та фінансовими відносинами, що виникають у процесі цього управління, та включає стратегію і тактику управлінських дій; Н. І. Адамчук, Д. О. Алешин розуміють ризик-менеджмент як стратегічне управління банком, яке, з одного боку, передбачає ймовірність криз та катастроф, а з іншого – оперує конкретними ризиками та реалізує такі етапи управління ризиками, як ідентифікацію ризиків, прийняття рішень та проведення певних заходів; К. Редхед, С. Хьюс – як систему управління організацією, завданням якої є передбачення недопустимих фінансових ризиків, їх мінімізація та контроль і являє собою частину фінансового менеджменту; Є. Є. Єгорова, В. М. Гранатуров – сукупність методів, прийомів, заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати появу ризикових подій та приймати заходи щодо виключення або зниження негативних наслідків таких подій; ризик-менеджмент – центральна частина стратегічного управління організацією, процес, завдяки якому організація системно аналізує ризики кожного виду діяльності з метою максимізації ефективності кожного кроку, і, відповідно, всієї діяльності в цілому [5, с. 92].

Як орган управління, у широкому розумінні ризик-менеджмент являє собою комплекс структурних підрозділів, на які покладені функції ідентифікації, оцінки, управління і контролю ризиків. У більш вузькому, ризик-менеджмент – це спеціальний підрозділ – відділ управління ризиком, очолюваний ризик-менеджером, тобто керівником, який займається тільки проблемами управління ризиком і координує діяльність усіх підрозділів щодо регулювання ризику і забезпечення компенсації можливих втрат і збитків.

Або ризик-менеджмент – це операційний відділ, в якому зосереджені функції реалізації процесу управління ризиками конкретного банку, структурно та фінансово незалежного від підрозділів, які приймають ризик (фронт-офісів), реєструють факт прийняття ризику та контролюють його величину (бек-офісів). Виходячи з того, що відповідальність за функціонування системи, реакція на ситуацію з ризиками та прийняття відповідних рішень – це компетенція менеджменту, можна стверджувати, що ризик-менеджмент у широкому розумінні є частиною фінансового менеджменту, а отже, і загального управління банком. Саме з погляду останнього підходу до визначення сутності ризик-менеджменту доцільно розглянути еволюцію побудови цього підрозділу.

Як система економічного управління, на нашу думку, ризик-менеджмент є сукупністю таких підсистем:

- організаційно-структурної, що складається з керованої (об'єкт управління) та керівної (суб'єкт управління) підсистем;
- функціональної, що характеризується інструментами управління (фінансовий аналіз, планування, контроль);
- підсистеми забезпечення ризик-менеджменту (інформаційне, кадрове, технологічне, нормативне).

Ефективність формування та функціонування системи ризик-менеджменту в банку безпосередньо залежить від її організаційного забезпечення. Розглянемо організаційно-структурну підсистему.

Об'єктом управління (керованою підсистемою) у системі ризик-менеджменту є банківська установа, у якій відбувається певний процес, у широкому значенні – ризик, яким необхідно керувати. Керівною підсистемою, тобто суб'єктом управління в цій системі виступають відповідальні особи або група осіб у межах певного підрозділу, які виконують функції виміру відхилень величини, що регулюється (ризик), від бажаних значень та здійснюють управлінські дії шляхом визначених банком певних способів і прийомів з метою відновлення заданого стану об'єкта управління.

Суб'єктами ризик-менеджменту в банку є правління, спостережна рада, комітети та майже всі структурні підрозділи банку, які будуть проаналізовані далі.

Основну мету ризик-менеджменту в банку можна сформулювати як сприяння підвищення вартості власного капіталу банку з одночасним забезпеченням досягнення цілей його клієнтів і контрагентів, керівників, працівників, органів банківського нагляду, міжнародних рейтингових агенств, інвесторів, кредиторів.

Відповідно до поставленої мети можна виокремити основні завдання, покладені на ризик-менеджмент: проведення кількісної та якісної оцінки ризиків, на які наражається банк, на основі визначених показників; розробка методик оцінки та аналізу ризиків; ідентифікація і моніторинг порушення лімітів; аналіз можливих сценаріїв; загальний опис ризикових позицій банку; надання рекомендацій іншим підрозділам банку щодо тактики роботи з виявленими ризиками.

Враховуючи, що об'єктом дослідження цієї роботи є ризик-менеджмент, то доцільним, на нашу думку, є розгляд чинників, що будуть здійснювати вплив на успіх функціонування цієї системи.

Ці чинники можна згрупувати в методологічні та організаційні. До першої групи належать методи управління ризиками, визначені банком, аналітичний інструментарій, за допомогою якого здійснюється управління ризиками; принципи та критерії прийняття рішень; засоби управління ризиками – залежно від точності, правильності, складності сформованої методології управління ризиками залежатиме ефективність функціонування системи ризик-менеджменту.

На успіх управління ризиками також здійснюють вплив організаційні чинники: чіткість, зрозумілість, однозначність, реальність виконання покладених на систему функцій та завдань; наявність, доступність, визначеність інформаційного забезпечення для налагодженої роботи системи ризик-менеджменту; чітко визначене місце у структурі управління системи ризик-менеджменту, коло обов'язків та повноважень учасників цієї системи; актуальна, сучасна, безперервна технічна підтримка системи управління ризиками.

Досліджуючи поставлене питання, варто зазначити, що система управління ризиками є однією з логічних складових організаційного процесу функціонування банку, тому, на нашу думку, вона обов'язково має бути інтегрована в цей процес, мати науково обґрунтовану стратегію, тактику та оперативну реалізацію, які повинні відповідати загальній стратегії, тактиці, оперативним прийомам управління банку в цілому.

Висновки. Найважливіше завдання банківського менеджменту полягає в тому, щоб у межах виробничо-господарської цільової системи віднайти оптимальне співвідношення між прибутком, ризиком і ліквідністю. Відповідно постають проблеми управління прибутками, ризиком і ліквідністю.

Стосовно функціонування комерційних банків в Україні в нових умовах чільне місце, на наш погляд, має посісти стратегія управління ризиком. Банківські труднощі можна подолати, лише ґрунтуючись на системному підході до управління банком у цілому та управління ризиками зокрема.

Розмаїття чинників ризику призводить до появи ризиків, що пов'язані практично з усіма сферами банківської політики. Це кредитний, відсотковий, валютний та інші види ризиків. Ступінь їхнього впливу настільки значний, що це ставить комерційні банки перед необхідністю шукати ефективні методології, методики та інструментарій щодо раціональної стратегії ризику, засобів його регулювання. З урахуванням специфіки банківської сфери методи регулювання банківських ризиків реалізуються за двома напрямками:

- макроекономічне (державне) управління банківськими ризиками;
- внутрішньобанківська стратегія управління ризиками.

Перший напрям реалізується засобами адміністративного й економічного регулювання ступеня ризиків і передбачає існування ефективної системи банківського законодавства та низки підзаконних актів, які описують механізми і процедури ефективного подолання проблемних ситуацій. У світовій економіці останнім часом простежується тенденція посилення державного контролю за ризиковою політикою комерційних банків.

Другий напрям реалізується через усе більше усвідомлення банкірами того факту, що управління банківськими ризиками є спеціальною функцією банківського менеджменту та є своєрідною сполучною ланкою між його основними структурними елементами – фінансовим та організаційним менеджментом.

Особливе місце у стратегічному фінансовому менеджменті банку займає система ризик-менеджменту. Згруповані різні підходи до розуміння сутності поняття «ризик-менеджмент»: як науковий напрям; як напрям діяльності банку; як структурний підрозділ банку. Систематизація різних поглядів науковців дозволила сформулювати таке визначення ризик-менеджменту в банку: це управління банком в цілому або окремими підрозділами з урахуванням чинників ризику (тобто випадкових подій, що впливають на організацію) на основі особливої процедури їх виявлення й оцінки, а також вибору і використання методів нейтралізації наслідків цих подій, обміну інформацією про ризики і контролю результатів застосування цих методів.

Вивчення й адекватне застосування сучасної теорії економічного ризику (ризикології), впровадження в повсякденну банківську практику методології та інструментарію ризикології, конкретних методик і способів управління ризиками сприятиме покращенню діяльності (ефективності функціонування) вітчизняних банків, підвищить ефективність, надійність, стійкість, маневреність усієї банківської системи в цілому.

Література:

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121 – III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
2. Банківські операції : підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – 2-ге вид. [випр. і доп.]. – К. : Вид-во КНЕУ, 2002. – 476 с.
3. Головка А. Т., Грушко В. І., Денисенко М. П. та ін. Система банківського менеджменту : навч. посібник / за ред. О. С. Любуня та В. І. Грушко. – К. : Фірма «ІНКОС», 2004. – 480 с.
4. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. – 3-тє вид. [випр. та доп.]. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 587 с.
5. Кльоба Л. Г. Управління банківською інвестиційною діяльністю : монографія / за ред. д-р екон. наук, проф. С. К. Реверчука. – Львів : Тріада плюс, 2007. – 194 с.
6. Кузнецова А. Я. Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності : монографія / Інститут економічного прогнозування НАН України. – Львів : Львів, банк, ін-т НБУ. – 2005. – 367 с.
7. Любунь О. С., Грушко В. І. Фінансовий менеджмент у банку : [навч. посібник]. – К. : Вид. дім «Слово», 2004. – 296 с.
8. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку : підручник / Л. О. Примостка. – 2-ге вид. [доп. і перероб.]. – К. : Вид-во КНЕУ, 2004. – 468 с.